

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Theoretische achtergrond van leren en zelfregulerend leren	13
1 Leren en zelfregulerend leren	15
1.1 Wat is leren?	15
1.1.1 Leren is een intern psychologisch proces van kennisverwerving	16
1.1.2 Leren is een interactieproces (extern) tussen de lerende en zijn omgeving	19
1.1.3 Leren voor kwalificatie en persoons- en burgerschapsvorming	20
1.2 Het nut van zelfregulerend leren	23
1.3 Zelfregulerend leren en leerstrategieën	24
1.4 De leeromgeving voor zelfregulerend leren	32
1.4.1 Het ontwerpen van een leeromgeving om zelfregulerend te kunnen leren	33
1.4.2 Leerprincipes leeromgeving	34
1.5 Samenvatting	40
1.6 Praktische toepassing de zes rollen van de leraar	41
De methodische aanpak van leercoachen	47
2 Coachen en de rol van leercoach	49
2.1 Wat is leercoachen?	49
2.2 Het nut van leercoachen	51
2.3 Het handelingsrepertoire van de leercoach	52
2.3.1 Afstemmen en Betrokken zijn	54
2.3.2 Betrokken zijn	58
2.3.3 Cyclisch werken	59
2.3.4 Doelgericht werken en feedback geven	61
2.3.5 Eigenaarschap	64
2.3.6 Hét ABCDE van de leercoach	65
2.3.7 Situationeel begeleiden naar zelfregulatie	69
2.4 Vormen van leercoachen	72
2.5 Samenvatting	73
2.6 Praktische vaardigheden van de leercoach	73
Praktische uitvoering van leercoachen	83
3 Vakdidactisch coachen	85
3.1 Wat is vakdidactisch coachen?	85
3.2 Het nut van vakdidactisch coachen	86

3.3	Metacognitieve leerstrategieën	87
3.3.1	Cognitieve vaardigheden	87
3.3.2	Metacognitie	88
3.3.3	Metacognitieve strategieën	89
3.3.4	Metacognitieve overtuigingen	91
3.4	Wat doet de leercoach bij vakdidactisch coachen?	92
3.4.1	Vakdidactisch coachen in de praktijk	93
3.5	Feedback geven en gebruiken	102
3.5.1	Denkstimulerende vragen	102
3.5.2	Aanwijzingen	104
3.5.3	Feedback geven	104
3.5.4	Feedbackdialoog	106
3.6	Samenvatting	106
3.7	Praktische coachtools voor begeleiden naar zelfsturing	108
4	Pedagogisch coachen	117
4.1	Wat is pedagogisch coachen?	117
4.2	Het nut van pedagogisch coachen	118
4.3	Motivationele en affectieve leerstrategieën	118
4.3.1	Motivationele en affectieve zelfregulatie	124
4.4	Wat doet de leercoach bij pedagogisch coachen?	124
4.4.1	Versterken van zelfeffectiviteit en zelfmotivatie	124
4.4.2	Vaste mindset en groeimindset	127
4.5	Pedagogisch leercoachen in de praktijk	132
4.6	Samenvatting	143
4.7	Praktische coachtools voor begeleiden naar zelfcontrole	144
5	Coachen op zelfregulatie	149
5.1	Wat is coachen op zelfregulatie?	149
5.2	Het nut van coachen op zelfregulatie	152
5.3	Zelfregulerende leerstrategieën	153
5.4	Wat doet de leercoach bij coachen op zelfregulatie?	155
5.5	Samenvatting	163
5.6	Praktische coachtools voor begeleiden naar zelfregulatie	163
6	Een persoonlijk leercoachgesprek	171
6.1	Waarom dient een persoonlijk leercoachgesprek?	171
6.2	Het nut van het persoonlijk leercoachgesprek	172

6.3	De uitvoering van het leercoachgesprek	174
6.4	Start- en portfoliogesprekken met lerende, ouders en mentor	178
6.4.1	Start- en/of portfolio-driehoeksgesprek	178
6.4.2	Portfolio-driehoeksgesprek ter evaluatie	179
6.5	Loopbaanreflectiegesprekken	182
6.6	Praktische coachtools voor het leercoachgesprek	187
Zelfregulerend je competenties ontwikkelen als leercoach		191
7	Word en blijf een effectieve leercoach	193
7.1	Kwaliteiten van de leercoach	193
7.2	Het nut van professionele ontwikkeling in de rol van leercoach	195
7.3	Zelfreflectie op het gedrag van de leercoach	197
7.4	De mindset van de leercoach	199
7.5	Ontwikkeling van de leercoach in beeld brengen	201
7.6	Praktische tool voor professionele ontwikkeling	202
Literatuur		205
Bijlage 1 Indelingen executieve functies		217
Bijlage 2 Fasen en dimensies van zelfregulerend leren per leerfase		218

Voorwoord

In het advies *Vooruitzien voor jonge generaties* (2020) stelt de Onderwijsraad te blijven investeren in goed onderwijs voor de jongeren van nu en morgen om de gevolgen van de coronacrisis bij jongeren te herstellen. Naast het investeren in leraren, schoolleiders, gelijke kansen, leesvaardigheid is het volgens de raad van belang om te investeren in arbeidsmarkttoeleiding en een leven lang ontwikkelen. Blijven leren, permanente scholing, vorming en ontwikkeling is het huidige advies. Dat betekent voor jongeren van nu dat het bewust en doelgericht ontwikkelen van een proactieve houding, wendbaarheid en veerkracht vóórdat zij de arbeidsmarkt toetreden van groot belang is. Vanuit het Nationaal Programma Onderwijs heeft het ministerie van OCW een menukaart opgesteld ter ondersteuning van leraren en schoolleiders. Op basis van deze kaart kunnen leraren en schoolleiders beslissingen nemen hoe ze de leerprestaties van leerlingen effectief en duurzaam kunnen verbeteren. Metacognitie, zelfregulerend leren, persoonlijk begeleiden en feedback geven blijken daarin een groot effect te hebben. Jongeren meer persoonlijk begeleiden, zodat ze gemotiveerd, zelfverantwoordelijk, doelgericht leren en bewust eigenaar worden van hun leerproces. Dit boek biedt onderwijsgevend, coaches, mentoren en leidinggevend handvatten hoe ze jongeren kunnen voorbereiden op de snel veranderende samenleving waarin er een beroep wordt gedaan niet alleen op cognitieve vaardigheden, maar juist op mentale vermogens, persoonskenmerken als eigenaarschap en zelfregulatie. Zelfregulatie gebruiken we dagelijks. Het is het vermogen om door alledaagse situaties te navigeren, om te gaan met tegenslag, grip te krijgen op emoties en gedrag en om met anderen te kunnen samenwerken. Zelfregulatie is één van de 21ste eeuwse vaardigheden en van belang voor het flexibel omgaan met de snel veranderende en steeds complexer wordende samenleving. Als docent biologie was één van mijn doelstellingen om leerlingen zelfstandig leertaken buiten het lokaal in de natuur uit te laten voeren. Alhoewel zij een duidelijke instructie voor de leertaak kregen, bleef ik aanjager van de voorbereiding, het monitoren en evaluatie van de leertaak. Ik was op zoek naar hoe leerlingen zich buiten zelfstandig konden aansturen en monitoren. Daar had ik op dat moment nog geen antwoord op. Tijdens mijn studie pedagogiek hoopte ik daar het antwoord op te vinden. Geïnspireerd door pedagogen als Rogers (zelfbeschikking) en Langeveld (zelfverantwoordelijke zelfbepaling) werd de pedagogische vraag waartoe we leerlingen opleiden helderder en hoe we hen daarin begeleiden, maar nog niet hoe en wat zij daarin zelf kunnen doen. In dit boek wordt deze vraag beantwoord. Het beschrijft de rol van leercoach vanuit een pedagogisch, handelend perspectief in het begeleiden van jongeren van taakafhankelijkheid naar volwassenheid door het ontwikkelen van zelfregulatie.

Zelfregulatie vraagt dat een jongere inzicht krijgt in hoe hij leert, wie hij is, wat hem motiveert en welke keuzes hij maakt. De leercoach begeleidt de lerende actief en interactief in het leren en in zijn ontwikkeling van metacognitieve en zelfregulerende vaardigheden. Met metacognitieve vaardigheden kunnen leerlingen nadenken over wat ze leren, waarom ze leren en hoe ze leren.

De leercoach is daarbij steunend, sturend en inspirerend. Tijdens lessen en coach-gesprekken onderkent en ondersteunt de leercoach de lerende met zelfregulerende leerstrategieën. Zelfregulatie vindt plaats voor, tijdens en na het leren.

Zelfregulatie staat voor een proactieve rol innemen in het leerproces, waarbij de lerende de verantwoordelijkheid voelt en neemt voor het eigen leerproces. Zo krijgt coachen van het leerproces in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs de aandacht die het verdient.

Deze herziene druk is aangevuld met de laatste actuele wetenschappelijke en praktische inzichten die zijn voortgekomen uit onderzoek naar de effecten en aanbevelingen van de coronapandemie op het leren van lerenden. Het raamwerk van het leercoachen, het ABCDE, en de drie vormen van leercoachen vanuit de zesde rol van de leraar uit de oorspronkelijke versie van 2017 is gebleven.

De titel is aangepast. *De leercoach* staat nu centraal omdat deze rol ook buiten de les steeds meer een plek krijgt in het persoonlijk begeleiden van lerenden, bijvoorbeeld in de rol van mentorcoach.

Een woord van dank

Allereerst veel dank aan Susan Potiek, de medeauteur van de vorige uitgaven van *De zesde rol van de leraar. De leercoach*, die nu een ander vervolg aan haar carrière heeft gegeven. Daarnaast aan Linda Odenthal als medeauteur van de eerste druk (2017). Voor de verschillende herziene versies bedank ik Els Loman voor het kritisch meedenken en haar waardevolle reflectie. Ook dank aan de deelnemers aan onze trainingen: hun vragen en diversiteit aan ervaring dragen bij aan steeds verdere verfijning. Tot slot, en zeker niet op de laatste plaats, dank aan de collega's van de uitgeverij voor hun zorgvuldigheid en samenwerking.

Ariena Verbaan

Inleiding

In deze publicatie focussen we op de rol van leercoach, de zesde rol van de leraar. Deze rol is gericht op de individuele lerende. Het is een logisch vervolg op de vijf andere rollen van de leraar (de rol van gastheer, presentator, didacticus, pedagoog en afsluiter), die de basis vormen van een goede les (Moonen et al., 2022).

Het boek gaat niet over goed lesgeven, klassenmanagement, differentiëren of activerende didactiek. We gaan ervan uit dat leraren deze vakdidactische en pedagogisch-didactische vaardigheden beheersen. Deze komen immers tot uiting in de andere rollen van de leraar.

Dit boek beschrijft kennis en praktische methodieken over (zelfregulerend) leren, leercoaching en leerstrategieën die bijdragen aan het creëren van eigenaarschap en zelfregulatie bij leerlingen. Daarnaast behandelt dit boek de bijbehorende vaardigheden om de lerende te trainen en te begeleiden (coachen). Met *De leercoach* verdiep je je in:

- kennis over het brein, zelfregulerend leren, de leeromgeving en adequate leerstrategieën;
- kunde, praktijkprincipes en methodieken van leercoachen;
- praktische vaardigheden en inzichten over hoe en wanneer de drie vormen van leercoachen toe te passen.

Het boek biedt kennis, structuur, steun en inspiratie om praktisch aan de slag te gaan met het begeleiden en coachen van lerenden. Het is een kennismaking met de manier waarop leraren methodisch en praktisch invulling kunnen geven aan zelfregulerend leren als logische vervolgstap op gedifferentieerd en gepersonaliseerd leren. Hoe kan de leraar, leercoach of mentor zelfregulerende vaardigheden bij de lerende ontwikkelen en hoe zorgt hij dat de lerende aan het stuur van zijn eigen ontwikkeling en leerproces komt te staan?

De auteurs zijn zich ervan bewust dat het woord leren veel voorkomt in dit boek, in allerlei varianten. De keuze om steeds te spreken over de lerende draagt daar zeker aan bij. Toch blijkt in de trainingspraktijk van de auteurs de term 'lerende' meer passend dan leerling of student. De term lerende doet recht aan de individuele begeleiding, de nabijheid en de betrokkenheid bij de ontwikkeling van jongeren. Tevens is deze term herkenbaar voor zowel basisonderwijs en voortgezet onderwijs, als voor mbo en hbo waar het onderwerp leercoaching ook volop in de belangstelling staat.

Hoe kun je dit boek lezen en gebruiken?

Dit boek gaat over leren, zelfregulerend leren, leerstrategieën en hoe de leraar daarop kan coachen. Het bestaat uit zeven hoofdstukken die elk een van de bouwstenen van leercoachen behandelen. Elk hoofdstuk start met een introductie van de bouwsteen en het behandelt vervolgens waarom deze van belang is voor zelfregulatie en het coachen daarop. Dan volgt de stap naar de uitvoering: hoe pas je het toe? Aan het eind van ieder hoofdstuk vind je nog enkele voorbeelden van hele praktische coachtools om de zelfregulatie van de lerende te begeleiden. Hoewel dit boek veel voorbeelden beschrijft, is het niet onuitputtelijk. Dat kan ook niet, want leercoaching is maatwerk: als leercoach stem je je manier van leercoaching af op de leervraag en leerbehoefte van de lerende. Het boek nodigt je uit, mede met de in het boek beschreven denkstimulerende vragen, om naast de beschreven werkwijze jouw eigen methoden en toepassingen te ontdekken.

Hoofdstuk 1 vertrekt vanuit een theoretische kennisbasis als fundament voor het leren van nieuw leercoachgedrag. Om de rol van leercoach uit te kunnen voeren dien je als leraar te beschikken over kennis en inzichten vanuit de onderwijswetenschappen, maar ook vanuit de cognitieve, positieve en neuropsychologie over leren en zelfregulerend leren. De psychologie beschrijft helder het proces van hoe we informatie verwerken, begrijpen, onthouden en kunnen toepassen. Vanuit dit kader beschrijven we hoe het zelfregulerend leren en het brein van de lerende werken in relatie tot eigenaarschap tonen voor zijn leer- en ontwikkelproces. Dit wordt aangevuld met handvatten hoe je als leraar een leeromgeving kunt ontwerpen die zelfregulerend leren en leercoachen mogelijk maakt.

In **hoofdstuk 2** staat de rol van de leercoach en de methodiek van leercoachen centraal. Met vijf praktijkprincipes (het ABCDE van de leercoach) wordt het gedrag van de leercoach beschreven. Deze vijf principes zijn het fundament voor het denken en handelen van de leercoach.

De kunde van de leercoach is het hebben van een gevulde gereedschapskist die je situationeel kunt gebruiken, adaptief kunt afstemmen op de lerende binnen jouw eigen onderwijscontext.

De volgende hoofdstukken dragen daaraan bij en vertalen de kennis uit de eerste hoofdstukken naar de praktijk.

De **hoofdstukken 3, 4 en 5** gaan in op de praktische vertaling van de drie vormen van leercoachen. We starten met het vakdidactisch coachen, waarbij de lerende zicht krijgt op sturing geven aan het eigen leren op metacognitief niveau. Vervolgens maken we de overstap naar pedagogisch coachen, dat zich richt op de zelfcontrole van de leerhouding tijdens het leerproces van de lerende. Ten slotte zoomen we in op coachen op zelfregulatie ter ondersteuning en versterking van de gedragsmatige component: het zelfregulerende gedrag van de lerende in de context van leren en werken.

Hoofdstuk 6 beschrijft de structuur van persoonlijke gesprekken die een leercoach met de lerende kan voeren in de school. We tonen enkele passende

gespreksmethodieken vanuit de rol van mentor, zoals start- en portfoliogesprekken en loopbaanreflectiegesprekken.

Hoofdstuk 7 sluit af met handreikingen voor de leraar die behulpzaam zijn om zich mee verder te ontwikkelen in zijn rol als leercoach. Met de kennis, inzichten en vaardigheden uit de vorige hoofdstukken kun je jouw eigen handelingsrepertoire als leercoach ontwikkelen. Centrale vraag is daarbij: hoe word en blijf ik een effectieve leercoach?

Legenda

Je komt bij sommige tekstgedeeltes de volgende symbolen tegen:

Symbol	Betekenis	
	Reflectievraag	
	Praktische toepassing	
	A Afstemmen	 De vijf praktijkprincipes van de leercoach
	B Betrokken zijn	
	C Cyclisch werken	
	D Doelgericht werken	
	E Eigenaarschap	

Met dit boek willen wij handvatten en inspiratie bieden aan studenten, onderwijsgevendenden, coaches, mentoren en leidinggevendenden die de rol van leercoach willen ontwikkelen om lerenden te begeleiden en ondersteunen bij zelfregulerend leren. Oefening in de onderwijspraktijk en verdere training zijn nodig om het handelingsrepertoire van een leercoach te verbreden, zodat de leercoach zich bewust is van zijn eigen gedrag en daardoor nog beter onderwijs realiseert.

Heb je vragen naar aanleiding van dit boek?

Op www.cps.nl vind je de contactgegevens van de auteur of je kunt mailen naar klantenservice@cps-uitgeverij.nl.